
Mi a fonológiai komplexitás?

— Rebrus Péter (NYTK/ELTE) —
Szigetvári Péter (ELTE)

A fonotaktikai mintázatok

- **univerzális** összefüggések (de részben nyelvspecifikusak)
- **graduálisak** (nem mindig lehet a hangok nagyobb osztályaira megadni)
- éleetlenek (a megítélések/adatok gyakran szóródnak)
- különbségek nyelvi rétegek között
 - morfémán belül vs. morfémák között
 - kategóriák/csoportok között (pl. ige vs. névszó, köznévszó vs. tulajdonnévszó)
 - regiszterek között (művelt nyelvi, szaknyelvi stb.)
 - nativizációjuk foka szerint (pl. régebbi alakok vs. újabb kölcsönzések)

itt csak a meghonosodott **monomorfemikus** nem tulajdonneveket vizsgáljuk

Mire jó?

- fonotaktikai ítéletek (mi lehet szó/szabad tő?)
- morfémahatárok azonosítása
- morfofonológiai változások
 - törlés (pl. *kacsin(t)-gat*, *ijesz(t)-get*), betoldás (pl. %*ijeszt-eget*)
 - „kulturális” szavak harmóniailag inkább elölképzettek: *partner*, *kódex*, *koncert* stb.
 - kicsinyítés/becézés: *And-i* (*An-i); *bünt-i* (*bün-i), de *Vik-i* (*Vikt-i); *rug-i* (*rugd-i)
- kölcsönzésfonológia: nativizáció
 - pl. (**G**)*dansk*, (**eM**)*bappé*, *Lidl(i)*
- nyelvtipológia: univerzálék
- (fonológiai elméletek: reprezentációk)

A C+zárhangkapcsolatok (CT) jelöltségi hierarchiája

rövidítés	NT	<	RT	<	ST	<	PT	<	MT
C ₁ jellemzője	homorgán nazális		likvida		réshang		heterorgán zárhang		heterorgán nazális
példák	nt mp ŋk n̄s nd mb ŋg n̄z		rt rk lp lt̥j rd rg lb ld̥z		st ʃk ft st̥s zd ʒg vd zd̥		pt pk tk t̥jk bd bg dg d̥zg		mt nk n̄ts md ng n̄z
nyelv, amelyben elérhető	[←— japán —→] [←———— djola, szidamó —————→] [←———— baszk, olasz —————→] [←———— magyar, latin —————→] [←———— hindi, német —————→]								

A CT kapcsolatok jelöltsége

- a CT-típusok univerzális **jelöltségi skálája**: jelöletlen < jelölt
- implikációs univerzálé: NT \Leftarrow RT \Leftarrow ST \Leftarrow PT \Leftarrow MT
- egy nyelv jellemezhető a benne elérhető CT-k **maximális** jelöltségével
 - japán: NT, djola, szidamó: RT, baszk, olasz: ST, magyar, latin: PT, hindi, német: MT
- a CT-típusok elérhetősége **részleges**, függhet
 - a képzési helytől (ált.: koronális < nem-koronális, de nem mindig!)
 - zöngésségtől (ált.: zöngétlen < zöngés, de nem mindig!)
 - bal- és jobboldali környezettől

Példa: az RT és ST kapcsolatok részleges elérhetősége a magyarban

		_t/d	_k/g	_p/b	_c/ɟ	_t͡s/d͡z	_t͡ʃ/d͡ʒ
RT: 92%	r_	rt rd	rk rg	rp rb	rc rɟ	rt͡s *rd͡z	rt͡ʃ rd͡ʒ
	l_	lt ld	lk lg	lp lb	lc ɟ	lt͡s *l͡d͡z	lt͡ʃ ld͡ʒ
ST: 50%	s_	st	sk	sp	sc	st͡s	*st͡ʃ
	z_	zd	zg	zb	*zɟ	*z͡d͡z	*z͡d͡ʒ
	ʃ_	ʃt	ʃk	ʃp	ʃc	*ʃ͡t͡s	*ʃ͡t͡ʃ
	ʒ_	ʒd	ʒg	ʒb	ʒɟ	*ʒ͡d͡z	*ʒ͡d͡ʒ
	f_	ft	fk	*fp	*fc	*f͡t͡s	*f͡t͡ʃ
v_	vd	vg	*vb	*vɟ	*v͡d͡z	*v͡d͡ʒ	
x_	xt	*xk	*xp	*xc	*x͡t͡s	*x͡t͡ʃ	

A CT-típusok részbeni elérhetősége (Rebrus – Szigetvári 2017, 2022)

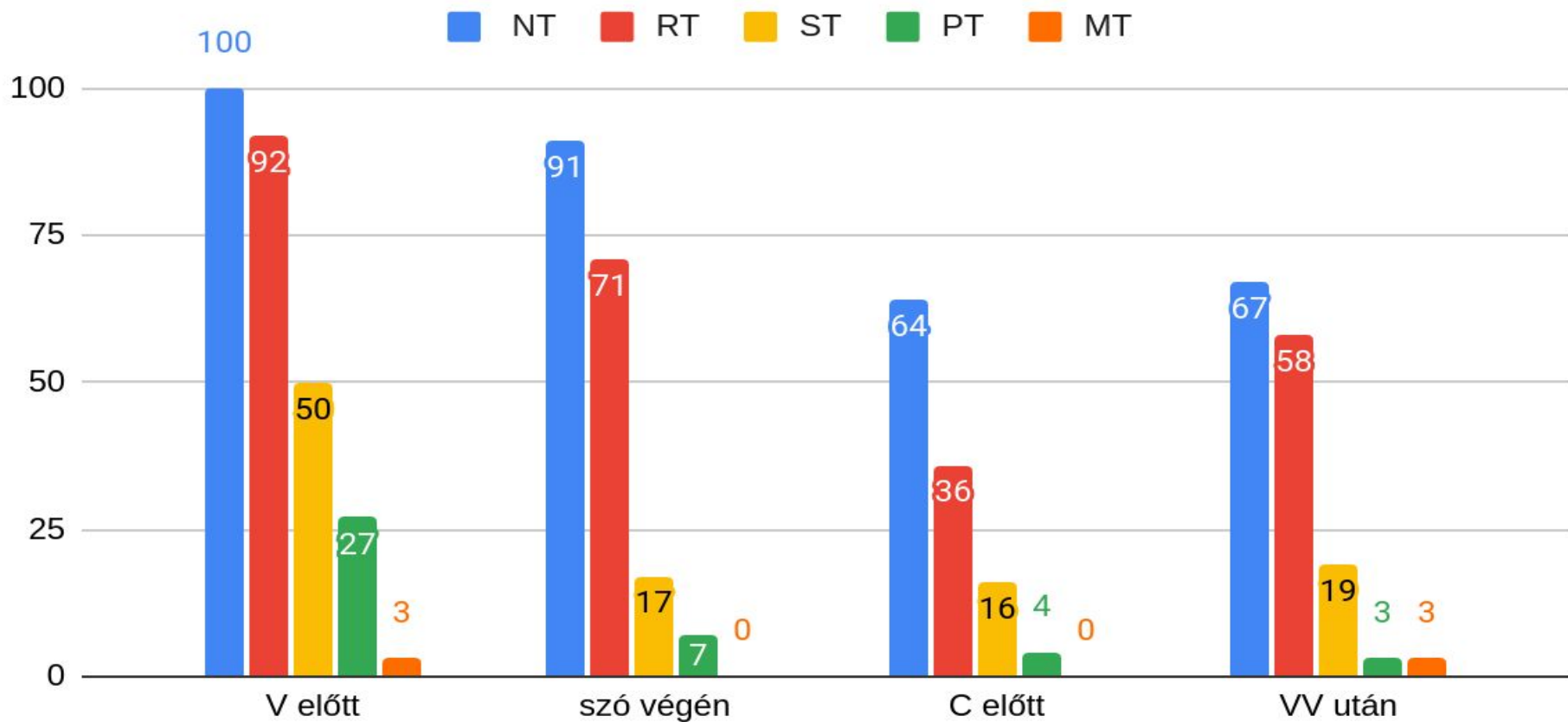
- a jelöletlen típus nagyobb, a jelöltebb típus kisebb mértékben érhető el
- elérhetőségi arány: létező kapcsolat / lehetséges kapcsolat
- **monotonitás**: a típusok lecsengő arányú sorozata a legjelöltebbig

	NT	RT	ST	PT	MT
lehetséges	12	24	42	60	30
létező	12	22	21	16	1
arány	100%	92%	50%	27%	3%

Példa: az RT és ST kapcsolatok szóvégi elérhetősége a magyarban

		_t/d	_k/g	_p/b	_c/ɟ	_ts/ɖ	_tʃ/dʒ
RT: 71%	r_	rt# rd#	rk# rg#	rp# rb#	rc# rɟ#	rts# *rɖ	rtʃ# rdʒ
	l_	lt# ld#	lk# lg	lp# lb	lc ɟ#	lts# *lɖ	ltʃ# ldʒ
	s_	st#	sk#	?sp#	?sc#	sts	*stʃ
	z_	zd#	?zg#	zb	*zɟ	*zɖ	*zɖʒ
ST: 17%	ʃ_	ʃt#	ʃk	ʃp	ʃc	*ʃts	*ʃtʃ
	ʒ_	ʒd#	ʒg	ʒb	ʒɟ	*ʒɖ	*ʒɖʒ
	f_	ft#	fk	*fp	*fc	*fts	*ftʃ
	v_	vd	vg	*vb	*vɟ	*vɖ	*vɖʒ
	x_	xt#	*xk	*xp	*xc	*xts	*xtʃ

létező CT-kapcsolatok aránya típusonként különböző környezetekben

Kérdések

jelöltség $\stackrel{?}{=}$ komplexitás

Mit jelent a komplexitás?

Lehetséges (nem feltétlenül egymástól független) válaszok:

- történeti változások: egyszerűsödés
 - **NT vs. VT, RT vs. VT, ST vs. VT(?)** (vokalizáció)
 - **PT vs. TT, MT vs. NT** (helyhasonulás)
- reprezentációs komplexitás (Harris 1990)
- perceptuális megkülönböztethetőség (Steriade 1994)
- információs komplexitás (Cser 2020)

A kódabeli információ mennyisége CT-kapcsolatokban

fonetikai információ	TT 0	NT 1	RT 1-2	ST 1-2	PT 2	MT 3	megjegyzés
hely			(+)	(+)	+	+	homorgán CT-kben: nincs
nazalitás		+				+	
„szonoritás”			+				vagy „vokalikusság”
„zaj”				+			aperiodikus zörej
zár					+	+	(részleges) geminátákban: nincs

Köszönjük

- a szervezőknek
- a résztvevőknek
- az anonim bírálóknak
- az NKFIH pályázatainak
 - 139271. A paradigma-szerkezet szerepe a magyar morfológiában és fonológiában...
 - 142498. Laringális mintázatok a szinkroniában és a diakroniában

Hivatkozások

- Cser András. 2020. The phonology of Classical Latin. Wiley-Blackwell.
- Harris, John. 1990. Segmental complexity and phonological government. *Phonology* 7: 255–300.
- Steriade, Donca. 1994. Positional neutralization and the expression of contrast. <http://lingphil.mit.edu/papers/steriade/contrastive-gesture.pdf>
- Rebrus Péter – Szigetvári Péter. 2017. A complexity-based typology of consonant clusters. *SinFonIJA* 10, Dubrovnik, 2017. október 23–24.
- Rebrus Péter – Szigetvári Péter. 2021. A unified treatment of segments and clusters. ICNGL12 Phoneme Inventories Workshop, Oslo, 2021. június 16–18.
- Hayes, Bruce – Robert Kirchner – Donca Steriade (szerk.) 2004. Phonetically based phonology. C.U.P.
- Jakobson, Roman – Gunnar Fant – Morris Halle. 1952. Preliminaries to speech analysis. Cambridge, MIT
- Murray, Robert W. – Theo Vennemann. 1983. Sound change and syllable structure in Germanic phonology. *Language* 59: 514–528.
- Sievers, Eduard. 1876. Grundzüge der Lautphysiologie zur Einführung in das Studium der Lautlehre der indogermanischen Sprachen. Leipzig: Beitkopf und Härtel.
- Steriade, Donca. 1999. Alternatives to syllable-based accounts of consonantal phonotactics. In *Proc. of the 1998 Linguistics and Phonetics Conference: Item Order in Language and Speech*. 205–245.
- Zec, Draga. 1995. Sonority constraints on syllable structure. *Phonology* 12: 85–129.